

AFGANİSTAN'DAKİ TÜRKMEN VARLIĞI VE KÜLTÜRÜ ÜZERİNE*

Savaş ŞAHİN**

Geliş Tarihi: Mayıs, 2016

Kabul Tarihi: Eylül, 2016

Öz

Bugünkü Afganistan toprakları birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Afganistan'a Akhunlarla ve Sakalarla başlayan Türk akınları Selçuklularla devam etmiştir. Afganistan'da günümüzde Özbek, Türkmen, Halaç, Tatar, Kırgız, Kazak, Kızılbaş, Karakalpak, Avşarlar yaşamaktadır. Afganistan topraklarında büyük bir Türk varlığı bulunmaktadır. Özbeklerden sonra en fazla nüfusa sahip olan Türk boyu Türkmenlerdir. Türkmenler çoğunlukla Güney Türkistan da denilen özellikle Afganistan'ın kuzeyindeki bölgelerde yaşamaktadır. Afganistan'daki Türkmenler kendilerini vatanî ve oturumdar olarak sınıflandırır.

Afganistan Türkleri eğitimlerini Fars ve Arap dillerinde yapmaktadır. Yazışmalarda, basılan eserlerde, günlük hayatta Arap alfabesi kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi hiçbir dönemde eğitim dili olmamıştır. Türkmenler kendi dillerini yalnızca konuşma dilinde kullandıkları için dillerinin gramer kurallarını bilmemektedir. Bir kelimenin Türkçede karşılığı olmasına rağmen özellikle Fars ve Arap dillerinden birçok kelime almışlardır. Bu durum Arapça ve Farsçanın Türkmen Türkçesi üzerinde hâkimiyetine yol açmıştır.

Afganistan'ın kuzeyi dışında yaşayan Türkmenlerin çoğu Farslaşmıştır. Fars dillerinin tesiriyle dillerini kaybeden bu Türkmenler, kendi aralarında Dari (Farsçanın bir lehçesi) Türkmen olarak adlandırılmaktadır.

Afganistan Türkmenleri geçmişten gelen kültürlerinin bir kısmını yaşatmakla birlikte bazı gelenek ve göreneklerini unutmuşlardır. Türkmenler Afganistan topraklarında ayrı ayrı bölgelerde yaşamasına rağmen gelenek ve göreneklerinin büyük oranda birbirinden farkı yoktur. Özbek Türkleri ile çoğu yerde birlikte yaşayan Türkmenlerin kültürü, Özbeklerin kültürü ile benzerlik göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Afganistan Türkleri, Afganistan Türkmenleri, Türkmen Kültürü, Türkmen Toyları, Noy noy.

ABOUT THE EXISTENCE AND CULTURE OF TURKMEN IN AFGHANISTAN

Abstract

Today Afghan territory has hosted many civilizations. Starting with Akhun and Saka continued with Seljuk raids to Afghanistan. Today Uzbek, Turkmen, Halac, Tatar, Kyrgyz, Kazakh, Qizilbash, Qaraqalpaq, the Avsars live in Afghanistan. Here is a large Turk existence in the territory of

* Bu makale 18-21 Mart 2014 tarihleri arasında Niğde'de gerçekleştirilen I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildirinin genişletilerek düzenlenmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr.; Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, savassahin06@hotmail.com.

Afghanistan. Turkmen are the largest population of Turkish tribes After Uzbek. Turkmen especially live in the North of Afghanistan also called South Turkistan. Turkmen in Afghanistan classify themselves as citizen.

Turks in Afghanistan do their education at the language of Persian and Arabic. Arabic alphabet is used at correspondence, printed Works and daily life. Turkmen Turkish never be the language of education. Turkmen do not know the rules of their own language grammar because of using own language only speaking language. Although a word has a meaning in Turkish, Turkmen use many word from language of Persian and Arabic. This situation caused the domination Arabic and Persian Language on Turkmen Turkish.

Most of the Turkmen is Persianism without living northern of the Afghanistan. Under the influence of Persian language Turkmen who lost their language among themselves is called Dari (a dialect of Persian Language) Turkmen.

Afghan Turkmen keep some cultures comes from back alive apart from have forgotten some customs and traditions. Despite Turkmen live in separate regions in the territory of Afghanistan, customs and traditions is not differ from one another in the large proportion. Culture of Turkmen is similar to Uzbeks' who lives together in the most places with Uzbek.

Keywords: Afghanistan Turks, Afghanistan Turkmens, Turkmen Culture, Turkmen Feast, Noy Noy.

Giriş

Bu çalışmada en eski Türk topraklarından biri olan Afganistan'da yaşayan Türkmenler, onların kültürleri, dilleri, geçmişteki ve günümüzdeki varlıkları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada verilen bilgiler Afganistan'da, Türkmenler arasında folklor ve dil çalışmalarından derlenmiştir. Afganistan Türkmenlerinin tarihiyle ilgili bilgiler, yerleşim yerlerinin isimleri, Türkmen kültürüyle ilgili verdiğimiz bilgiler Türkmen köylerinden ve aksakallardan derlenmiştir.

Tarihî kayıtlara göre, Afganistan'da MÖ. 500'de İranlılarla başlayarak Sakalar, Kuşanlar, Akhunlar, Araplar ve Samani devletlerinin parçalanmasıyla Gazneliler hâkimiyet kurmuştur. Gazneli Mahmut zamanında, Türk - İslam nüfusu Afganistan'a iyice yerleşmiş hatta Hindistan'a kadar yayılmıştır. 1040'da Afganistan'daki hâkimiyet Gaznelilerden sonra Selçuklulara geçer (Saray, 1987a: 20 - 27). 1220'den sonra Afganistan'a Moğol akınları başlar. Afganistan'da Dehistan ve Horasan bölgelerini ele geçiren Moğollar, özellikle Horasan'da oturan çok sayıda boy ve aşiretlerin kitleler hâlinde Azerbaycan'a, buradan da Anadolu'ya göç etmelerine sebep olmuştur. Böylece Horasan'la Orta Asya arasında Selçuklularla kurulan irtibat kesilir. Horasan, bundan sonra İran'ın bir parçası olarak kabul edilmeye başlanır (Necef vd., 2003: 199).

1370 - 1405 yılları arasında Timurlular, 16. yüzyılın başında Afganistan'ın kuzeyinde Şeyban Han yani Özbeklerin hâkimiyeti, 1505 yılından sonra Babür'ün iktidarı, 1734 - 1747

yılları arasında Nadir Şah Afşar'ın, 1747 yılından sonra ise Abdalılının iktidarı başlamıştır (Barlas, 1994: 129).

“Bugün Afganistan’da en kalabalık ve hâkim etnik grubu teşkil eden Afganların, Afganistan topraklarına kuzeyden geldikleri ve Süleyman Dağları etrafında yerleştikleri bilinmektedir. Özellikle, o vadinin Hint asıllı yerli halkı ile karışmaları üzerine Patan - Pathan (Paştun - Pahtun) adı verilmiştir. Yerli halkın tesiri ile de onların konuştuğu Peştu dilini benimsemişler ve o günden beri de aynı lisamı kullanmaya devam etmektedirler.” (Saray, 1987: 1 - 4).

Afganistan’ın etnik yapısını Türkler, Tâcıklar, Nuriler, Çaraymaklar, Beluçlar, Hindular, Peştunlar, Araplar, Tacikler, Hazaralar, Aymaklar oluşturmaktadır. Afganistan’da Peştunlardan sonra en fazla nüfusa sahip millet Türklerdir. Afganistan Türklerinin en büyük grubunu Özbek Türkleri oluşturur. Özbeklerden sonra en kalabalık nüfusa sahip olan etnik grup Türkmenlerdir. Afganistan’da bu iki Türk boyundan başka Kızılbaşlar, Kazaklar, Tatarlar, Karakalpaklar, Avşarlar, Halaçlar, Karluklar, Kırgızlar, Bayatlar, Kıpçaklar yaşamaktadır (Jarring, 1939: 57 - 73).

Afganistan farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmakla birlikte, Paraçi, Urmuri lehçeleri, Nuristanice, Arapça, Zargari, Lâzemi, Brâhüi ve Jet gibi yirmiden fazla mahallî dilin kullanıldığı bir ülkedir (Selim, 2004: 25 - 26). Afganistan Türkleri kendi dillerinin yanı sıra Farsçanın bir lehçesi olan “Darice”yi çok iyi derece konuşabilmekte eğitimlerini bu dille yapmaktadırlar.

1. Afganistan’da Türkmen Varlığı

Türkmenler arasında, “Yedi arkanı bilmek farzdır” (Yedi göbek ceddini bilmek farzdır.) diye meşhur bir söz vardır. Afganistan Türkmenlerinin hemen hepsi soylarını çok iyi bilirler. Bu soy ve tarih bilinci tarihlerini ve geçmişlerini unutmamalarını sağlamıştır. Afganistan’da Türkmenler; dillerine, kültürlerine, geçmişlerine sahip çıktıkları ve bu konuda muhafazakâr davrandıkları için varlıklarını büyük ölçüde korumayı başarabilmişlerdir.

Afganistan Türkmenleriyle ilgili çalışmalarda Türkmenlerin Afganistan’a geliş tarihleri, yerleşim yerleri ve Türkmen nüfusuyla ilgili farklı tahminler yapılmıştır. Sovyet bilimci İ. M. Reysner 1929 yılında, *Bağımsız Afganistan* isimli çalışmasında Afganistan’da yaşayan Türkmenlerin iki yüz bin civarında olduğunu bildirmiştir. R. T. Ahramoviç, 1953 yılındaki sayıma göre Afganistan’da dört yüz bin civarında Türkmenin yaşadığını söylemiştir. Yağmurov’a göre Afganistan’da Ersarı, Teke, Alili, Salur, Yomut ve Çovdur boylarının

yaşadığını ve bu boylardan en bilinenin de Ersarı, Salur ve Sarık boyları olduğunu bildirir (Yağmurov, 1993: 111).

G. Jarring Afganistan'da Teke, Yomut, Yemreli, Salur, Sarık, Ersarı, Teke, Alili ve Çovdur Türkmenlerinin yaşadığı bilgisini verir. Jarring ayrıca, Meymene ve Andkhoy'da yaşayan Karama Türkmenlerinin varlığından bahsetmiştir (Jarring, 1939: 3536). E. Merçil, Türkmenlerin Meymene, Akça, Belh, Devletabad, Mezar-ı Şerif, Taşkurgan, Herat, Katagan, Badahşan eyaletlerindeki Anderâb, Baglan, Gur, Kunduz, İmam Sâhib, Hânâbâd ve Tâikân civarında yaşadığı bilgisini vermiştir (Merçil, 1979: 12). K. Barlas'ın verdiği bilgilere göre Afganistan'da Çovdur, Tavmıt, Gökleñ, Teke, Sarık, Salur ve Ersarı Türkmenleri yaşamaktadır (Barlas, 1994: 134).

N. Abdülhamitoğlu'na göre ise Türkmenler Andkhoy, Bala, Murgap ve Mervçak arasındaki bölgelerde; Meymene, Akça, Belh, Devletabad, Mezar-ı Şerif, Taşkurgan, Herat, Katagan, Badahşan, Anderab, Baglan, Guri, Kunduz, Hânâbad ve Tâlikân'da yaşamaktadır (Abdülhamitoğlu, 1982: 414).

Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan Türkmenlerinin büyük çoğunluğu özellikle Ekim Devrimi'nde bugünkü Türkmenistan toprağı olan Çarcöv, Lebap ve civarından göç etmiştir. Afganistan Türkmenleri kendilerini, *oturumdar* "daha önce bu bölgeye yerleşmiş olan" ve *vatanî* "göçmen" Türkmenler diye ikiye ayırılır. Vatanî Türkmenlerin 1900'lü yıllarda ana vatanlarında yaşadıkları kıtlıktan dolayı, bir de 1930'lu yıllarda Stalin döneminde mallarına el konulması ve o dönemde yaşadıkları zulüm yüzünden vatanlarından kaçıp Afganistan'a yerleştikleri söylenmektedir. Yağmurov da bizim yukarıdaki tespitlerimizi doğrulayarak Türkmenlerin iç savaşlar, inkılâplar ve komünist rejim yüzünden Afganistan'a kaçıp yerleştikleri bilgisini verir (Yağmurov, 1993: 101).

Oturumdar Türkmenler, vatanî Türkmenlerden önce bu topraklarda yerleşmiş olan Türkmenlerdir. Yaklaşık bin yıldan beri bugünkü Kuzey Afganistan'da yaşayanlar *oturumdar Türkmenler*, 20. yüzyılın başından itibaren Afganistan'da yerleşik hayata geçmiştir. Bugün tamamen yerleşik hayata geçmiş olsalar bile yaylalarda *yurt* denilen göçebe çadırlarını kurarak yarı göçebe bir hayat tarzını sürdüren küçük Türkmen toplulukları da mevcuttur.

Afganistan'daki Türkmen boylarının büyük çoğunluğu Ersarı boyuna mensuptur. Ersarılar, 16. yüzyılda yaşamış Türkmen Hanı Ersarı Baba'nın soyundan gelmektedir. Ersarı boyu, Gara - Bekevül, Güneş ve Uludepe olmak üzere üç alt gruba bölünmüştür. Bu alt grupların her biri 5 - 12 arasında değişen küçük oymaklardan oluşmaktadır.

1.1. Afganistan Türkmenlerinin Yerleşim Bölgeleri

Yukarıda da ifade edildiği gibi Afganistan Türkmenlerinin yerleşim yerleri ile ilgili bugüne kadar birçok çalışma yapılmış, bunların çoğunda Türkmenlerin yerleşim yerleriyle ilgili net bilgilerin verilmediği görülmüştür. Bizim bölgede yaptığımız çalışmalar neticesinde tespit edebildiğimiz Türkmen yerleşim bölgeleri şunlardır:

Mezar-ı Şerif'e bağlı; Devletabad (Farhabat, Kultak, Şahi, İslam, Yukarı Sedrabat, Aşağı Sedrabat, Hayatan, Dehnev, Teligek, Karşigek, Coyarap, Çarbağ Seydan, Dehdaraz, Tagan Arık, Niçige, Kazan, Deli Arık, Dilbercan, Aranci, Kureyş, Lütcegarık, Haşimabad, Hayrabat, Karagicele, Zadyan Veteni, Zadyan-ı Muhacir, Nakşırabad), Balkh (Belh), Şordepe, Kelder, Hulm, Çarbölek, Nehr-i Şahi, Çimtal, Şölgere, Zari, Kişindi.

Faryab'a bağlı; Andkhoy (Teveci, Sercenbağ) Gorgan (Mirabad, Tokuzderek, Çarbağ, Köhne Gorgan, Taze Gorgan, Nur Ata Baba, Yeke Pette, Yeketut, Bağbostan, Kemengir) Hançarbağ (Çekmenipayın, Arapşahi, Bala, Arapşahipayın, Çekmen, Köhnekala, Arapşahi Törehan, Çäkmeni Bala, Çekmeni Payan, Üçdepe, Gençhana) Karamkul (Yeketut, Üçburç, Kırk, Yokarı Ak Güzer, Aşakı Ak Güzer, Serbent, Bentbaş, Altıbölek, Uludepe, Mirabad) Devletabad, Kureyş, Muhacir Kureyş, Aranci, Tophana Türkmenleri, Tört Ata Türkmenleri, Köne Bazar, Çarşangı, Haraba Çarşañı, Tahtayı Çarşañı, Pelvertli, Tahtayı Pelvertli, Tahtayı İşan, Almar, Kaysar, Cumabazar (Gara Şıh).

Cevizcan'a bağlı; Hocadükü (Saltık, Gızılajak, Tagan, Çöpbaş, İslam, Mengecik, Kureyş, Bekevül, Surh) Karkın, Hamiyap, Murdiyan, Hanaka, Mengecik, Kureyş, Akça (Murdiyan, Hanaka, Mengecik) Şibirgan (Abşarhane, Yenikent, Baba Ali, Yekebağ, Mirveysmine, Gökgümbe, Salmazan, Tunika, Ulı Çöpbaş, İslamcuy, Celalabad, Çihil Mert, Altihoca, Pirmezid, Seksenkeppe, Lebicar Kureyş, Çığçı, Divanehane, Mahdumkulu Obası, Atçapar, Çağatay, Çerimgerhane, Deydimuş, Keylek, Gacarihana, İydimalla, Kureyş, Saltık, Selçuk, İslam, Bab-ı Ali, Gızılajak), Karkın.

Kunduz'a bağlı; Garagöterme, Zerkemer, Beşkeppe, Akmescit, Macar, Akgaya, Akdepe, Galayzar, Beşkebbe, İmamsahib, Macar, Akmescit, Aggaya, Ayhumçal. *Kâbil'e* bağlı; Dihmirathan, Darlaman, Begrami, Paktiyakut, Avşar. Bunlardan başka *Herat*, *Helmend*, *Semangan*, *Bağlan* (Çeşme-i Şir), *Badgis'te* (Mervçak'ta Herat ve Faryab arasında bir yer) Türkmenler yaşamaktadır. Tüm bu bölgelerde bir milyona yakın Türkmen varlığının olduğundan bahsedilmektedir. Afganistan'da resmî nüfus sayımı yapılmadığı için verdiğimiz rakam tahminî bir değerdir.

İran sınırına yakın bölgelere yaptığımız gezilerde Herat'ta Avşarlardan küçük bir gurubun yaşadığı, dillerini ise çoğunlukla unutmuş oldukları tespit edilmiştir. Yine Herat'ta; Teke, Yomut, Hatap, Olam, Alili, Mervî ve Selçukî Türkmenlerinin yaşadığı tespit edildi. Bunlardan sayıca en kalabalık olanı Teke Türkmenlerinin olduğu görüldü. Tekeler, Herat'ta Halife Rahmet, Gaşavri, Guryan ilçesine bağlı Kale-i Baba; Zendecan'a bağlı Caya ve Şada, Gulran'a bağlı Tüteçi, Gaşavri köyleri ile Turgundi ve Karadepe ilçelerinde yaşamaktadır. Guryan'da yaşayan ve kendilerini Selçukî diye adlandıran Türkmenler ise yalnızca Farsça konuşmaktadır.

Herat'ın küçük bir mahallesinde Cüneyt Han'ın askerlerinin torunları oldukları söylenen Yomut Türkmenlerinin yaşadığı tespit edilmiştir. Kendilerini *Mövri* "Mervî" Türkmenler diye adlandıran ve yaklaşık bir asırdan daha önce Afganistan'a Türkmenistan'ın Merv şehrinden göç eden Mervî Türkmenler ise Herat'a 35 km uzaklıkta olan iki köyde yaşamaktadırlar. Aralarında yaklaşık 2 km mesafe olan köylerden biri *Meymezek* diğeri ise *Şekiban*'dir. Şekiban'da yaklaşık 1400 evli Türkmenin yaşadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaya Herat ve çevresinde yaşayan Türkmenlerin kültürleri dâhil edilmemiştir.

1.2. Afganistan Türkmenlerinde Eğitim ve Öğretim

Zeki Velidî Togan, Afganistan ve Hindistan taraflarına yayılan Türklerin doğrudan doğruya Afganlaşmak veya Hintlileşmekten ziyade bu bölgelere Fars kültürüyle geldikleri, münevver sınıfın Farsça konuştuğu ve bu dilde mükemmel eserler verdikleri bilgisini verir (Togan, 1981: 153). Afganistan topraklarında yaşayan Türkler arasında, geçmişten beri Fars dilinin hâkim olduğunu görüyoruz. Durum bugün de aynıdır ve bu etki Türk dilini unutturacak seviyelere gelmiştir.

Afganistan'ın resmî dillerinden birinin Türkmençe olmasına rağmen, Afganistan'da eğitim dili Farsçadır. 2015'te Kâbil Tâlim Tercüme Bürosu'na yaptığımız ziyarette birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar, Türkmen dilinde kitaplar hazırlanmış olduğu, Türkmenlerin yaşadıkları bazı bölgelerdeki okullarda bu kitapların yeni yeni okutulmaya başladığı tespit edilmiştir.

Türkmen kız ve erkek çocukları ayrı mekteplerde okutulmakla birlikte, on iki yıl eğitim görmektedir. Okul olmayan bazı köylerde, çocuklara köyün mollası tarafından dinî eğitim verilmektedir.

1.3. Afganistan Türkmenlerinin Toplumsal Yapısı ve Geçim Kaynakları

Türkmenler teşkilatlanma ve dernekleşme konusunda oldukça başarılıdır. Ülkede Türkmenlere ait birçok dernek bulunmaktadır. Türkmenlerde *maslahat* adı verilen bir danışma

meclisi mevcuttur. Maslahatta herkes eşittir, tüm sorunlar ve anlaşmazlıklar oy birliği veya oy çokluğuyla karara bağlanmaktadır. Maslahatın kararına uymayanlar kabileden dışlanmakta ve köyün dışına sürülmektedir. Ancak maslahat kurumunun son yıllarda ortak kararlara dayanan demokratik fonksiyonunu yitirdiği, nüfuzlu kişilerin, beylerin kendi kişisel çıkarlarını topluma empoze ettiği bir kurum hâline geldiği söylenmektedir.

Geleneksel Türkmen liderleri *aksakal*, *moysefit* “saçı ağarmış” veya *yaşulu* diye adlandırılır. Ancak, bir kişinin *ak sakal* veya *yaşulu* statüsüne yükselebilmesi için saç - sakalının ağarmış olması şart değildir. Burada önemli olan liderin (aksakalın) hayat tecrübesi, zekâsı, cesareti, maddî serveti ve aşiret kurallarına vakıf olması, diğer etnik gruplara karşı kendi toplumunun çıkarlarını savunabilmesidir.

Afganistan Türkmenleri geçimlerini çoğunlukla tarım, hayvancılık ve halıcılıkla sağlamaktadır. Kasabalarda ve köylerde Türkmen kadınları tarafından dokunan el dokuması halılar Kâbil’de pazarlanmakta oaradan da Pakistan’a ihraç edilmektedir. Nüfusunun büyük çoğunluğu tarımla uğraşan Türkmenler; susam, mısır, buğday, arpa, kavun, karpuz ekerler. Mevsimin kurak geçtiği dönemlerde yeterli ürün alınamadığı için Türkmenler büyük zorluklar çekmektedir. Özellikle su sıkıntısı büyük bir problemdir. Afganistan’ın kuzeyindeki bazı köylerde su bulunmadığı için Türkmenler, evlerinin önüne kazdıkları büyük havuzlarda kışın su biriktirmekte, biriktirdikleri o suyu yazın içme suyu olarak kullanmaktadır.

2. Afganistan Türkmen Kültürü

“Bir toplumun kimliğini belirleyen ana unsur kültürdür. Kültürün özünü ve ona millîlik vasfını veren ise halk kültürüdür. Halkın inanç kültürü ise halk kültürünün belirleyici ögesidir.” (Kalafat, 2000: 16). Kültür geniş anlamıyla bir toplumu ya da toplumsal grubu tanımlayan belirgin maddî, manevî, zihinsel ve duygusal özelliklerin birleşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur (Oğuz, 2011: 128). Türkmenler varlıklarını, geçmişlerini yansıtan, kimliklerini yaşatan kültür öğelerini yaşatma konusunda hassas, ataları gibi gelenek ve göreneklerini yaşatma konusunda muhafazakâr davranmışlardır.

Afganistan Türkmenleri, çok ağır şartlar altında yaşam mücadelesi vermekte, siyasal ve sosyal imkânların el verdiği ölçüde kültür ve sanat faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadır.

Sürekli savaş altında yaşayan Afgan Türkmenleri yaşam koşullarının tüm zorluklarına rağmen sanattan ve edebiyattan uzak kalmamıştır. Afganistanlı Türkmen şairleri, çoğunlukla kendi çabalarıyla edebî eserler vermişlerdir. Türkmen şairleri şiirlerinde genel olarak din, ahlak, sevgi, tabiat güzellikleri, dünyanın faniliği gibi konuları işlemekle birlikte, ağırlıklı olarak

Afganistan Türkmenlerinin çektiği sıkıntıları ve acıları, anavatanları olan Türkmenistan'a özlemlerini dile getirmişlerdir. Afganistan'da yaşayan Türkmen boylarının en büyük boyunu Ersarılar oluşturduğu için şiirlerin çoğu, Ersarı ağzı esas alınarak yazılmıştır. "Afganistan Türkmenlerinin dili birçok ağız özelliğini ve klasik Çağatay - Özbek geleneğinin de etkisini bünyesinde bulundurduğu için metinlerde standart bir Türkmençe kullanılmamıştır (Öztürk, 2010: 11).

3. Afganistan Türkmen Aydımları

3.1. Laleler "Läleler"

Laleler, kızlar ve kadınlar tarafından genellikle aydınlık gecelerde toplu olarak söylenen lirik şarkılardır. Onlar, umumiyetle hayatta arzu ettikleri şeyleri laleler vasıtasıyla anlatırlar. Lalelerde gelin kızların hayatı, çeşitli tarihî vakalar, zahmet ve çile çeken insanların durumu, sevgi ve ahlak konuları işlenir. Laleler umumiyetle Türkmen kabileleri arasında ortaktır. Her kabilenin kendine mahsus kız türküleri de vardır (Kılıç, 1996: 77).

Çukur guya daş atsañ "Çukur kuyuya taş atsan"

Çümer gider läle can "Batar gider lale can"

Yad illere gıyz berseñ "Yad ellere kız versen"

Yiter gider läle can "Yiter gider lale can"

Derdini anlatmak isteyen ve yeni evlenen genç kızlar dertlerini ifade etmek için lale söyler. Genellikle günlük hayatla, erken yaşta gelin olmakla ilgili sıkıntılarını laleler yoluyla anlatırlar. Genç kızlar veya yeni gelinler ailelerine anlatamadıkları sıkıntıları laleler vasıtasıyla dile getirir. Yeni evli gelinler lalelerde gelin gittikleri evde çok çalışmaktan, sürekli ev işi yapmaktan, ağır işleri kendisinin yaptığından, sürekli halı dokumaktan dolayı yaşadığı sıkıntıları kinayeli bir şekilde dile getirir:

Çilim çek ah! Çilim çek "Tütün çek ah! Tütün çek"

Odun söndür külün çek "Ateşini söndür külünü çek"

Gıyziñ yada bereniñ "Kızını yabancıya verenin"

Yeñsesinden dilin çek "Ensesinden dilini çek"

Süyd gerek gaymak gerek "Süt gerek, kaymak gerek"

Gaymağı yaymak gerek "Kaymağı yaymak gerek"

Gıyziñ yada bereniñ "Kızını yabancıya verenin"

Gözünü oymak gerek “Gözünü oymak gerek”

Toy aydımları, kızlar tarafından toplu olarak kızı kecebeye “deve” bindirirken ve kızı kocasının evine yolcu ederken de okunur. Yavaş ve sakin bir ezgiyle söylenir. Kızlar nişanlıyken ve evlendikten sonra da lale söyler. Toy aydımlarında *gelnece* “yenge”, *doydam* “büyük abi”, *kuda* “dünür”, küyev “damat” kelimeleri çok geçer. Eğlenmek amaçlı kızlar arasında ve kızların birbirini kızdırmak amaçlı söylediği laleler de vardır:

Gızlar daga çıkaylıñ “Kızlar dağa çıkalım”

Gülüp oynap bökeyliñ “Gülüp, oynayıp, zıplayalım”

Eksilmene derdimiz “Eksilmesin derdimiz”

Geliñ läle kakaylıñ “Gelin lale söyleyelim”

Körük donuñ giy de gel “Soluk elbiseni giy de gel”

Tikene urma da gel “Dikene değme de gel”

Dostdan kändir duşmanıñ “Dosttan çoktur düşmanın”

Sırrıñı berme de gel “Sırrımı verme de gel”

Oyun aydımları da laleler gibi doğaçlama söylenir. Bunların kendine özgü bir ritmi vardır. Aydım söylenirken ellerle ve ayaklarla ritim tutulur:

Büküşeli büküşeli “Eğilelim, eğilelim”

Sarı gavun ekişeli “Sarı kavun ekelim”

Sarı gavun bişibdir “Sarı kavun olgunlaşmıştır”

Sapagından düşübdür “Sapından düşmüştür”

3.2. Noy Noy

Birçok türleriyle halk edebiyatında çok geniş yer tutan *aydımlar*, asırlar boyunca Türkmen halk müzisyenleri “bağşılar” tarafından söylenegelmiştir. Aydımlarda sevgi, güzellik, kahramanlık, tabiat güzelliği ve hayvanlara, bilhassa atlara geniş yer verilmiştir. Şiirlerine olduğu gibi aydımların güftesine de *goşgu* denir. Türkmen bağşıları aydımları *goşgu* kalıbına sokarak şarkı şeklinde söylemektedir (Azmun, 1966: 45). Afganistan Türkmen aydımlarının son dönemlerde ortaya çıkan türlerinden biri de *noy noy* aydımlarıdır. *Noy noy* Türkmen aydımlarının ezgili söylenen bir türüdür. Bu aydımlar, Afganistan Özbekleri arasında da yaygındır ve *nay nay* olarak bilinir. *Noy noy* genellikle onlu ya da on birli hece ölçüsüyle söylenir. Her dizenin sonunda *noy noy* şeklinde tekrarlar vardır. *Noy noy*, lalelerin kinayeli bir

türüdür. Düğün günlerinde iki gruba ayrılan kızlar, kendi aralarında dörtlükler hâlinde atışarak noy noy söyler. Noy noylar kimi zaman düğünde gelinin annesini ve gelini ağlatmak için de söylenir:

Aylav aylav köçelere noy noy “Halka, halka sokaklara noy noy”

Aylap goyber gudalara noy noy “Çevir, koyuver dünürlere noy noy”

Bizlere bercek gıyziñızı noy noy “Bizlere vereceğiniz kızınızı noy noy”

Şeyläp goyber kudalara noy noy “Şöyle koyuver dünürlere noy noy”

4. Peygamber Toyu

Afganistan Türkmenleri, Peygamber Toyu'nun yalnızca Türkmenlere has bir gelenek olduğunu, Türkmenlerin Peygamberimizin öldüğünden beri bu geleneği yaşattığını söylemektedirler. Peygamberimiz altmış üç yaşında vefat ettiği için altmış üç yaşına giren her Türkmen, peygamber toyu yapar. Bu toy, 63 yaşına giren büyükler için evlatları tarafından da yapılır. Bu günde mollalar toplanır, 63 yaşına giren büyüğe hediyeler verilir, kurbanlar kesilir, yemek ikram edilir, Kur'an okunur. 63 yaşına giren kişi Allah'a şükredip tanıdıklarına hakkını helal eder.

5. Sünnet Toyu

Sünnet toyu yapılmadan önce ailenin büyükleri bir araya gelerek düğünün nasıl yapılacağı, düğüne kimlerin davet edileceği gibi konularda istişarede bulunurlar. Sünnet toyunda misafirlere etli pilav dağıtılır. Büyüklere, hediye olarak içine küçük hediyeler konulmuş yağlıklar “atki” verilir. Gençler ve çocuklar güreş tutar. Önceden *buzkaşi* “keçi oyunu” oynanacağı söylenmişse davetliler buzkaşi atlarını getirir. Bazı yörelerde üç gün boyunca buzkaşi oynanır. Toy esnasında carçı “haberci” denilen kişi “Ey düğün sahibi! Filan kişi geldi.” diye bağırır. Misafirlere, düğün sahibine verecek kıymetli bir hediye bulamazlarsa düğün sahibine hediye olarak buğday verirler.

6. Nevruz Bayramı

Türkmenler, Hicri takvimin birinci ayında 21 Mart'ta Nevruz Bayramı'nı kutlarlar. 21 Mart'ı Türkmenler yeni yıl olarak kabul eder. Türkmenler Nevruz Bayramı'nda birbirlerine şekerli suda kaynatılarak ve içerisine kuru üzüm, ceviz, iğde, kaysı gibi yedi çeşit malzemenin konulduğu şakgaldak “şekerli tatlı” denilen bir tatlı ikram ederler. Nevruz Bayramı yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilir. İnsanlar bu günde yeni kıyafetlerini giyer, çocuklar şeker toplar. Gençler güreş tutarak, yumurta tokuşturunarak, deve güreştirerek eğlenmeye çalışır.

Nevruz Bayramı, Mezar-ı Şerif'te bulunan Hz. Ali'nin türbesinde çok görkemli törenlerle kutlanır. Türkmenler, Özbekler, Hazaralar bu günde akın akın Hz. Ali'nin türbesine

gider. Türbede “cende bala kaldırma” töreni yapılır. Bu törene “Kırmızı Gül Bayramı Festivali” de denir. Cende bala denilen törende ucuna yeşil bez bağlanmış bir bayrak direği yerden halatlarla yukarıya kaldırılır. Kaldırılan bayrak kırk gün asılı kalır. Hastalar türbeye gelerek çilehanede dua ederek kırk gün boyunca derman arar.

7. Türkmen Düğünleri

Türkmen kızları en erken on beş, on altı yaşında evlendirilir. Evlenme çağına gelen erkek evlenmek istediğini annesine, ablasına ya da kız kardeşine söyler. Bu istek dolaylı olarak anne ya da ablaya “Çevremizde kimin kızı ahlaklı, kimin kızı becerikli” diye sorularak belli edilir. Erkeğin annesi bunun ardından gelin aramaya başlar.

Uygun bir gelin adayı bulunduğu kızın ailesine durumu anlatmak için aksakallar ve ailenin büyükleri misafir olarak gider. Kız tarafından olumlu cevap alınırsa ailenin büyükleri daha sonra kızı istemeye gider. Kızın ailesi kızını vermeyi kabul ederse ziyaret esnasında başlık parası, düğünün nasıl yapılacağı gibi konular önceden konuşulur. Kız tarafından olumlu cevap alındıktan sonra kız tarafı, erkek tarafına kat kat yapılan *gatlama*, *petir* denilen on iki tane ekmek gönderir.

Kızın istendiği gün iki taraf birbirine *serpay* “hediye” verir. Bazı kızlar düğününün olacağını düğün günü öğrenir. Aileler, nişan yaptıktan sonra birbirine bizdeki dünür manasında “kuda” diye hitap ederler. Türkmenler yemekten önce ve sonra sofraya bir kap getirerek insanların ellerini yıkatırlar. Nişan günü yemek yendikten sonra kız tarafı damadın elini, bundan sonra kız evine eli dolu gelsin diye yıkatmazlar. Nişanlılık döneminde kızın babası ve damat adayı birbirine asla görünmez. Kızın babası damadı yalnızca düğünde görür. Damat nişanlılık döneminde, kızın evinin olduğu yoldan bile geçemez.

Erkek tarafı ilk bayramda kız tarafına *toy haytlığı* denilen bohça götürür. Bohçanın içine yemekler ve hediyeler konur. Yine düğüne dokuz gün kala erkek tarafı, kız tarafına hediye gönderir. Mezar-ı Şerif ve civarında yaşayan Türkmenler genellikle düğüne üç gün kala kız tarafına hediye olarak odun getirir. Bu geleneğe de *odun toyu* denilir.

Düğüne iki gün ya da bir gün kala *köyce toy* yapılır. Bu toy ismini *köyce* denilen bir yemekten almıştır. *Köyce toyunda* misafirlere, kaynatılmış kemik suyunun üzerine ayrı ayrı dökülerek hazırlanan bir tür yemek servis edilir. Bu toy yapılırken aynı zamanda kına merasimi de yapılır. Gelinle birlikte 7 erkeğin de avuç içine kına sürülür.

Düğüne bir gün kala *çelpek* denilen bir ekmek yapılır ve dağıtılır. Bu toya da *çelpek toy* denir. Düğünden iki gün önce *küyev* “damat” arkadaşlarıyla toplanır ve eğlenir. Her Türkmen kızı düğün günü kecebeye “deveye” binmek ister, fakat bu gelenek bazı bölgelerde yavaş yavaş

kaybolmaya başlamıştır. Kecebenin üzerine gelinin yanına küçük bir kız ya da gelinin yengesi bindirilir. Devenin boynuna ve ayaklarına çingirak takılır, örtüler serilir. Düğün günü *ak öye* “beyaz çadır” pahalı halılar serilir, yağlık ve bezler asılır. Çadıra serilen halılara *çuval* adı verilir. Düğünde çadırın içine paralar asılır. Bu paralarla gül, kalp gibi şekiller yapılır.

Bütün düğünlerin değişmez yemeği pilav, işliki “etli ekme” ve etten yapılan çorbadır. Düğünde *tokkuz gatlama* denilen bir ekme yapılır. Bu toya *tokkuz gatlama toyu* denir. Erkek tarafı hediyelerle birlikte gatlama denilen ekmeği ve yemekleri kız evine götürür. Düğünün ikinci günü daha coşkulu geçer. Erkeğin evinde ertesi gün koyun kesilir, gatlama pişirilir, pilav yapılır.

Düğün günü *altın gabak* “altın kabak” denilen bir yarışma yapılıdır. Uzun bir değneğin üzerine kabak takılır ve bu kabağa ateş edilir. Bu oyunun eskiden atlarla oynanan hatta destanlarda geçen bir oyun olduğu söylenir. Düğünlerde *yağlık bükdi oyunu* denilen bir oyun oynanır. Gelin, erkek evine geldiğinde evin giriş kapısının üstünden iki kişi ipin ucuna bağlanmış yağlığı “atkıyı” aşağı doğru sarkıtır. İnsanlar zıplayarak içine para ya da altın konulmuş olan bu yağlığı almaya çalışır. Düğün günü nikahı molla kıyar. Nikah kıyma törenine *gökbörü toyu* denir.

Düğünün sonunda kız evinden gelin almaya gelenlere gelini vermek istemezler. Gelin bir odaya kilitlenir. Damadın yengesi gelerek gelini ister. Kız tarafı nazlanır ve gelini vermek istemez. Uzun uğraşlardan sonra gelin halının üzerine oturur. Halının bir ucundan kadınlar diğer ucundan da erkekler çekiştirir. Kız tarafına hediye verilerek bu çekişme sonlandırılmaya çalışılır. Sonunda kız tarafına bir miktar para ya da hediye verilerek gelin evden çıkarılır. Erkek tarafı gelini evden götürürken kız tarafının yakınları, erkek tarafının üzerine, deveye ya da arabalarına toprak ve çamur parçaları atar. Kızın aklı eski evinde kalmasın diye erkek tarafı, kız tarafının evinden kimsenin haberi olmadan kıymetsiz bir eşya alıp kızın yaşayacağı yeni eve götürür. Gelin odasına girdiğinde evin bereketinin artması için gelinin ardından un serpilir. Bu gelenekler geçmişten beri hiç bozulmadan günümüzde de yaşatılmaktadır.

Düğün bittikten birkaç gün sonra gelin kız, erkeğin yengeleri tarafından kendi evlerine götürülür. Bu toya *yenge gaytma* toyu “yenge gönderme” denir. İkinci günde bayanlar arasında *baş salma toyu* “selam verme” yapılıdır. Geline baş denilen uzun bir şapka giydirilir. Şapka gümüş ve altınla doludur. Düğünden sonra gelin, kadınlarla birlikte akrabaları ziyarete gider. Gelin büyüklerin önünde başını üç kere indirip kaldırarak, büyüklere selam verir. Buna *gelin salamu* “gelin selamı” denir. Bu selamın sonunda, geline hediye olarak para ya da altın verilir. Düğünden sonra *küyev çağlık* “damat daveti” yapılıdır. Bu daveti kızın babası yapar. Damat eve

davet edilip, damada don “kıyafet” giydirilir. Gelinin babası damadı ilk kez damada kıyafet giydirirken görür.

8. Çocuklarla İlgili Âdetler

Hamile Türkmen kadın çocuk doğmadan önce kırk ayrı evden un, yağ, şeker toplayıp bu malzemelerden helva yapıp 40 ayrı eve dağıtır. 40 ayrı eve helva dağıtılmasının sebebi çocuğun ileride rızkının artacağına inanılmasıdır. Türkmen kadınları hastanede, hastane olmayan yerlerde ise evde doğum yapar. Doğum yaptıran ebeye *kuvek ana* derler. Çocuğun göbeğini kesen kadına *göbek mama* derler. Çocuk dünyaya getirilip temizlendikten sonra, çocuğun kulağına üç kez ezan okuduktan sonra çocuğa konulan isim üç kez okunur. Çocuk doğduğunda üzerine mısır taneleri atılır. Eğer birinin erkek çocuğu olursa çocuk doğduktan altı gün sonra çocuğun babası *şeb-i şeş toyu* “altıncı gece” yapar.

Çocuğa ad verme işini çocuğun dedesi ya da mollalar yapar. Çocuğun kulağına ezan okunduktan sonra, çocuğun adı üç kez söylenir. Çocuk kırkı çıkana kadar kimseye gösterilmez. Hamile kadın ise üç gün kimseye gösterilmez. Kadın doğumla birlikte tüm günahlarından arınmıştır. Çocuğun halaları ya da yengesi çocuğu kırkıncıdan önce görmek istediklerinde önce çocuk dışarı çıkarılır, kadınlar eve girdikten sonra çocuk geri eve alınır. Çocuk doğduktan kırk gün sonra *çille toyu* “kırk toyu” yapılır. Çocuğun kırkıncı misafirlere çelpek, kuruyemiş, şeker gibi yiyecekler ikram edilir ve dua edilir. Türkmenler genellikle ilk çocuklarının erkek olmasını ister. Çocuk kız olursa bundan sonraki çocuk erkek olsun diye kız çocuğuna erkek kıyafeti giydirilir.

Sünnet olan çocuklara *koç boldu* denir. Çocuğun ilk çıkan saçını dayısı keser. Buna *gülpak toyu* “saç toyu” adı verilir. Çocuğun başının önünde ya da arkasında bir miktar saç bırakılır. Bu saça *gülpak* denir. Çocuk ilk adımını attığında çocuğun annesi, anneannesi ya da babaannesi *adım çörek* denilen küçük yuvarlak ekmekler yapar. Çocuğun çabuk yürümesi için bu ekmekler, çocuk yürürken bacaklarının arasından yuvarlanır. Çocuğun dişi çıktığında *diş toyu* yapılır. Çocuğun ilk kez dişi çıktığında çocuğun dişleri çabuk çıksın diye evde mısır patlatılır ve patlatılan bu mısırlar çocuğun üzerine atılır. Bu geleneğe de *diş patrak toyu* denir. Bazı Türkmenler *adım ve diş toyunu* birlikte yapar.

Türkmenistan Türklerinin yaptığı *adım çörek, saç, diş, ad verme, kırk kutlaması toylarının* birçok yönden Afganistan Türkmenlerinin toylarına benzer olduğu görülür (Penciye, 2002: 265 - 266).

9. Oyunlar

9.1. Çocuk Oyunları

9.1.1. Tıllapittik Oyunu

Bu oyun on ya da on iki çocuk arasında oynanır. Çocuklar iki eşit gruba ayrılır. Çocuklardan birinin gözü kapatılır. Karşı taraftan bir çocuk, gözü kapatılan çocuğun alnına “Pit!” diyerek hafifçe vurur. Çocuk alnına vuran kişiyi tanırsa karşı gruptan bir çocuk alır. Oyun karşı tarafın bütün çocuklarını alana kadar devam eder.

9.1.2. Akderek - Gökderek Oyunu

Öncelikle çocuklar iki gruba ayrılır. Birinci grup *ak derek*, ikinci grup *aman derektir*. Oyuncu sayısının en az 7 - 8 kişi olması gerekir, eğer altı kişiden az olursa oyun oynanamaz. Oyuncu sayısı ne kadar fazla olursa oyun da o kadar eğlenceli olur. Oyuncular iki gruba ayrıldıktan sonra, iki grup birbirlerinden 10 - 15 metre uzaklaşır. Grup üyeleri sıkıca birbirlerinin ellerinden tutarlar. Birinci grup ak derek, ikinci grup gök derektir. Bu oyuna öncelikle kendine ait olan “ak derek” nağmesi söylenerek başlanır:

A grubu: Ak derek

B grubu: Gök derek

A grubu: Bizden size kim gerek?

B grubu: Sayrap duran dil gerek. “Ötüp duran dil gerek”

A grubu: Diliñ haysısı gerek. “Dilin hangisi gerek”

B grubu: diyon han gerek. “..... denen delikanlı gerek”

Adı söylenen çocuk elleri bağlı olan grubun üzerine koşarak çocukların kenetlenmiş ellerini çözmeye çalışır. Eğer çocuk kenetlenmiş olan elleri çözerse, kendi takımına karşı takımdan bir oyuncu alır. Elleri çözmeyi başaramazsa çocuk karşı tarafın safına geçer. Oyun karşı tarafın çocuklarını, kendi tarafına alana kadar devam eder.

9.1.3. Aşık Oyunu

Aşık oyunu, Afganistan’da yavaş yavaş unutulmuş ve pek az kimsenin bildiği bir oyundur. Bu oyunu genellikle erkek çocuklar oynar. Yuvarlak bir şekil çizilerek, bunun içerisine koyunun ayak bileğinden yapılmış aşık kemiği konur. Aşık kemikleri yanyana dizilir. Çocuk içine kurşun doldurulmuş bir aşıkla dizilmiş aşıkları vurup aşıkları dışarı çıkarmaya çalışır.

9.1.4. Galpakdepdi “Kalpak Tepme” Oyunu

Bu oyun genellikle düğünlerde ya da bayramlarda oynanır. Bahçenin yüksekçe bir yerine çocukların ulaşamayacağı bir yere şapka asılır. Çocuklar koşarak ayaklarıyla şapkanın konulduğu yüksek yere tırmanarak, duvara asılmış olan şapkayı düşürmeye çalışır. Şapkayı düşüren çocuğa hediye verilir.

Galpakdepdi oyunun bir benzeri Türkmenistanda *yağlıga tovusmak* “yazmaya zıplamak” oyunudur. Yetişkinler ya da erkek çocuklar yukarı bir yere bağlanan yazmayı “eşarp, örtü” zıplayarak almaya alıştıkları bir oyundur. Bu oyunu Türkmenistan Türkmenlerinin geçmişten beri süregelen oynadıkları millî bir oyundur (Baratova, 2015: 145).

9.2. Yetişkin Oyunları

9.2.1. Oğlak ya da Keçi Oyunu “Buzkaşi”

Buzkaşi eskiden beri Türkler ve Moğollar arasında oynanan bir oyun olarak bilinir. Buzkaşi Afganistan’da Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Tacikler, Peştunlar, Kazaklar arasında da oynanır. Oğlak oyunu millî bayramlarda ya da düğünlerde oynanır. Oğlak oyunu için özel buzkaşi atları kullanılır. Atlılar on ikişer kişilik iki gruba ayrılır. Atların üstündeki oyunculara *çapandar ya da çapandaz* denilir. Bu oyunda 30 ya da 40 yaşın üstü erkekler çok ustadır. Bu oyunlarda genellikle dağ keçisi kullanılır. Oyundan iki gün önce hayvanın başı kesilerek iki gün boyunca sertleşmesi için soğuk suda bekletilir. Oyuncular iki gruba ayrılır. İki ayrı grup aynı anda ayrı bölgelerden hareket ederek sahanın bir ucundaki başlangıç bölgesinden attan inmeden, yerdeki hayvan alınarak hiç düşürmeden, sahanın diğer ucunda bayrak dikilmiş alanın etrafından dönerek varış alanında *helal çizgisi* adı verilen yuvarlak bir alana bırakılmaya çalışılır. Hayvan, bitiş alanına bırakılmaya çalışılırken diğer oyuncular da hayvanı taşıyan atlıyı engellemeye çalışır. Hayvanın helal çizgisinin dışına düşmemesi gerekir. Oyun ortalama üç ya da dört saat sürer.

10. Ramazan ve Kurban Bayramı

Türkmenler Ramazan ve Kurban Bayramlarında birbirini ziyaret ederler. Türkmenler misafir odalarına üç gün boyunca sofraya sererek, birbirlerine kuruyemiş, şeker ve yeşil çay ikram ederler. Kurban Bayramında kurbanlar kesilir, kurban etlerinden etli çorba yapılarak misafirlere ikram edilir. İnsanlar birbirlerine *haytlık* “bayramlık hediye” verir.

11. Fıkralar “Şorta Sözler”

Türkmenler arasında *Ependinin* “Nasreddin Hoca”, *Mıralı Soltan Söyün*, *Kemine*, *Keymir Kör*, *Aldar Köse’nin* ağzından anlatılan *şorta sözler* “fıkralar” oldukça meşhurdur (Kılıç, 1996: 121). Afganistan Türkmenleri Nasreddin Hocayı; *Efendi*, *Ependi ya da Hoca*

Nasreddin olarak adlandırır. Afganistan Türkmenleri gencinden yaşlısına Efendi fıkralarını ezbere bilir. Aldar Köse ise çok az tanınmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkraları Türkmenistan Türkmenleri tarafından anlatılan fıkralarla benzerlik göstermektedir. Afganistan Türkmenlerinden derlenen bir Nasreddin Hoca fıkrasıyla Türkmenistan'da anlatılan benzeriyle karşılaştırıldığında fıkranın şöyle olduğu görülür: Günlerden bir gün efendinin komşusu bir yere gitmek için efendiden eşeğini ister. Efendi eşeğini vermek istemez. Eşeğim evde yok der. O sırada ahırda bulunan eşek anırmaya başlar. Bunun üzerine adam, “Neden yalan söylüyorsun? İşte! Eşeğin sesi geliyor.” der. Efendi bu söze hiddetlenir: “Bana mı inanıyorsun, eşeğe mi? Eğer onun sesine inanıyorsan var onun sesine bin git.” der (Çınar, 2004: 189).

Aynı fıkra Afganistan Türkmenleri arasında da şöyle anlatılır: Adamın biri değirmene arpa götüreceğim diyip hocadan eşeğini ister. Hoca, “Eşeği veririm ama eşeğin bazı şartları var.” der. Hoca “Eşeğe üç öğün arpa ve suyunu vereceksin.” der. Köylü bu şartları kabul eder. Köylü hocadan eşeğini tekrar ister. Hoca da “Eşek bana istediklerini yapmadığını söyledi.” der. Köylü “Eşeğin yalan söylüyor.” der. Hoca “Eşeğe gidip gitmemek istemediğini bir sorayım.” der. Hoca adama “Eşek gitmek istemiyormuş.” der. Eşek o anda anırmaya başlar. Hoca da “Seni mi dinleyeceğim eşeği mi?” diyerek köylüyü başından savar.

Sonuç

Afganistan geçmişten beri birçok Türk kavmine ev sahipliği yapmıştır. Bugün, Afganistan'da azımsanmayacak sayıda bir Türk nüfusu yaşamaktadır. Afganistan Türkmenlerinin dilleri ve kültürleri tarih boyunca asimilasyon politikaları sonucu unutturulmaya, yok edilmeye çalışılmıştır.

Afganistan Türkmenleriyle ilgili geçmişten beri birçok çalışma yapılmış, onların hangi boylara mensup olduğu veya nerelerde yaşadıklarıyla ilgili sağlıklı bilgiler verilmediği görülmüştür.

Afganistan Türkmenlerinin dilleri ve kültürlerini yaşatma konusunda oldukça muhafazakâr davrandıkları fakat köylerde yaşayan Türkmenlerin Türkmen kültürünü maddî yetersizlikler veya Taliban baskısı yüzünden yaşatamadıkları tespit edilmiştir.

Siyasi ve dinî baskılar sosyal hayatla birlikte kültür alanına da nüfuz etmiş, geçmişten gelen bazı gelenek ve göreneklerin (düğün eğlenceleri gibi) yaşatılmadığı tespit edilmiştir. Tüm güçlülere rağmen Türkmenler atalarından öğrendikleri düğün, doğum, sünnet gibi merasimleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Türkmenistan Türkmenlerinin bazı âdetlerinin (saç, peygamber, sünnet toyu gibi) Afganistan Türkmen adetleriyle benzer olduğu görülmüştür.

Kaynak Kişiler

1. Anna Bahşı – Yer: Mezar-ı Şerif, Meslek: Ozan, Yaş:45
2. Fazel Oraz – Yer: Şibirgan, Meslek: Ticaret, Yaş: 27
3. Orazgül Oraz - Yer: Devletabad-Meymene, Meslek: Ev Hanımı, Yaş:65
4. Abdurrahman Bey - Yer: Saltık Köyü-Cevizcan, Meslek: Çiftçi, Yaş:80
5. Murad Hoca – Yer: Mezar-ı Şerif, Meslek: Öğretmen, Yaş:65
6. Hacı Murad Sadıkî - Yer: Kale-i Zal-Kunduz, Meslek: Aşçı, Yaş:24

Kaynaklar

- ABDÜLHAMİTOĞLU, N. (1982). Afganistan Türkleri. *Türk Kültürü*, 229, 413 - 422. Ankara.
- AZMUN, Y. (1966). Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında. *Reşit Rahmeti Arat İçin, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, 32 - 83, İstanbul.
- BARATOVA, M (2015). Türkmenistan'ın Millî Çocuk Oyunları. *I. Uluslararası Çocuk Oyunları Kurultayı Bildiri Kitabı*. 14 - 17 Mayıs Eskişehir, 140 - 151, Ankara: Pegem Akademi.
- BARLAS, K. (1994). Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü. *Türk Kültürü*, 371, 129 - 139.
- GELDİYEYEV, G. (2001). Türkmenlerde Dügün Türküleri Geleneği. *Türksoy*, 1(2), 1 - 7.
- JARRING, G. (1939). *On The Distribution Of Turk Tribes In Afghanistan*. Lunds Univeritets Arsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 35. Nr 4.
- KALAFAT, Y. (2000). *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Halk İnançları*. Ankara: Asam Yayınları, Grafiker Ofset.
- KILIÇ, M. (1996). *Türkmen Folklorı*. Bursa: Özkan Matbaacılık.
- MERÇİL, E. (1979). Afganistan Türkleri. *Türk Kültürü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- NECEF, E. N. ve Berdiyev A. A. (2003). *Hazar Ötesi Türkmenleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- OĞUZ, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 123 - 139.
- ÖZTÜRK, R. (2009). Afganistan Türkmenlerinin Ferhengi Encümeni ve Güneş Dergisi. *Turkish Studies*, 4(3), 1805 - 1818.
- ÖZTÜRK, R. (2010). *Afganistanlı Türkmen Şairleri Antolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- PENCİYEYEV, M. ve SULTANOVA, A. (2002). Lebap (Çarçov) Türkmenlerinde Dügün Adetleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14, 265 - 272.
- SARAY, M. (1987). *Afganistan ve Türkler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
-(1987a). *Dünden Bugüne Afganistan*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- SELİM, Y. (2004). *Afganistan ve Dostum*. Ankara: ATO Yayınları.
- TOGAN, A. Z. Velidî (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- YAGMUROV, A. (1993). *Turkmeni Afganistana. Turkmeni Zarubecnogo Vostoka*, Sayfa: 101 - 136, Aşgabat.